

O načrtovanju preiskovanja in verzijah

Darko Maver*

Vsaka bolj zapletena človekova dejavnost je lahko uspešna predvsem tedaj, če poteka metodično in načrtno. Pomen načrtovanja za racionalizacijo, večji učinek in izboljšanje uspešnosti dela so najprej spoznali v industriji in drugih proizvodnih dejavnostih, kasneje pa tudi na področju znanosti, upravljanja, izobraževanja in ne nazadnje sodstva. Tudi preiskovanje kaznivih dejanj terja učinkovitost, smotrnost in racionalnost — vsaj v določenih razsežnostih — zato se tudi tu kaže potreba po načrtovanju in usklajevanju dela različnih subjektov, ki sodelujejo pri ugotavljanju resnice o kaznivem dejanju in storilcu. Pravzaprav je presenetljivo, da se kljub temu le redki pisci (kriminalisti in procesualisti) lotevajo obravnavanja omenjenih vprašanj, hkrati ko je prenekatero pomanjkljivosti, napake in odpore oziroma predsodke mogoče opaziti tudi v praksi.

Zaradi nespoštovanja potrebe po načrtovanju preiskovanja (v celoti in pri posameznih operativnih ali preiskovalnih dejanjih) prihaja do vrste napak, do površnega opravljanja del, spregledanja pomembnih dejstev, nepravilnih zamud, neusklajenosti v delovanju preiskovalcev ali preiskovalnih služb in podobno. Delo je včasih razdrobljeno, počasno, stihijsko, posledica tega pa neuspešnost pri spoznavanju resnice in zbiranju dejstev in dokazov o krivdi storilca. Vodinec pravi: »Celotni postopek pooblaščen osebe organov za notranje zadeve in preiskovalnega sodnika mora že od prvega trenutka dalje teči metodično in po načrtu... Brez načrtovanja ni mogoče objektivno, vsestransko in popolno odkrivanje, preiskovanje in razjasnjenje kaznivega dejanja in krivde storilca, ker se v takšnem primeru predkazenski in kazenski postopek odvijata kot spontani proces z veliko mero slučajnosti.«¹ Podobno sodijo nekateri drugi domači in tuji pisci, ki so obravnavali omenjeno problematiko.²

Načrtovanje v preiskovalni dejavnosti ima svoje posebnosti (enkratnost, neponovljivost dejanja, upoštevanje pravnih določil, specifičnost kriminalističnega spoznavnega procesa), obenem pa tudi splošne zakonitosti in spoznanja, ki jih je mogoče brez prilagajanja uporabiti tudi na področju preiskovanja. Glede na to menimo, da

je upravičeno govoriti o posebnem kriminalističnem načrtovanju in preučevati njegove posebnosti in značilnosti, da bi ta spoznanja uporabili v praktičnem preiskovanju kaznivih dejanj. Posebnosti se ne pojavljajo le v oblikah in načinih načrtovanja, marveč tudi v miselni dejavnosti oseb, ki sestavljajo in izvajajo načrte ter psiholoških dejavnikov, ki so pri tem prisotni.

Z načrtovanjem je tesno povezano vprašanje o verzijah, to je o miselnih predpostavkah (hipotezah) o kaznivem dejanju in storilcu. Tudi v tem se kaže posebnost načrtovanja v kriminalistiki, kajti medtem ko v večini drugih dejavnosti cilj, ki ga je treba doseči z načrtovanjem, ni sporen, se pri preiskovanju izraža v obliki predpostavk, hipotez, verzij, ki imajo zgolj verjetnostni značaj, zato mora biti načrt dela usmerjen v preverjanje več možnih razlag (ciljev). Odnos med načrtovanjem preiskovanja in sestavljanjem in preverjanjem verzij je zapleten in ga bomo podrobneje prikazali v nadaljevanju.

V tem prispevku želimo spregovoriti o nekaterih splošnih vprašanih načrtovanja preiskovanja in sestavljanja verzij (o samem pojmu načrtovanja in verzij, vrstah in oblikah, medsebojnem odnosu ipd.), pa tudi o posameznih spornih vprašanih, zlasti, kdaj se prične sestavljati verzije in načrtovati preiskovanje, koliko in kakšnih verzij je treba sestaviti ter kako jih preveriti, kakšna miselna dejavnost je potrebna pri tem in ali je mogoče uporabiti tudi računalniške metode in sredstva. Vse to bomo navezali na preiskovalne situacije in njihove značilnosti.

Ker so številna vprašanja, o katerih bomo govorili, sporna tako v teoriji kot praksi, upamo, da bomo sprožili širšo polemiko med teoretiki in praktiki in s tem tudi zanimanje za navedeno problematiko. Prepričani smo, da je napredek na posameznem področju mogoče pričakovati predvsem s kresanjem različnih mnenj in stališč, zato je kritika in diskusija toliko bolj na mestu.

1. Splošno o načrtovanju preiskovanja in sestavljanju verzij

Vodinec takole opredeljuje pojem načrtovanja v kriminalistiki: »Načrt je za vsak posamezni primer sestavljen plan glavnih vprašanj kriminalistike in načrt operativno taktičnih ukrepov v smislu čl. 151, 152 in 153 ZKP, preiskovalnih dejanj v smislu čl. 154, 155 in 156

* Darko Maver, magister prava, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg Osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Vodinec, V.: Kriminalistika, s. 29.

² Tako npr.: Roso in Horvat, Bilokapić, Šinkovec, Larin, Luzgin, idr.

ZKP, ukrepov za zavarovanje prisotnosti obdolženega in uspešno vodenje kazenskega postopka, vseh preiskovalnih dejanj, vložitve in zastopanja obtožnice, izvajanja obrambe in vodenje glavne obravnave — da bi se ta vprašanja razjasnila.«³ Ker nas na tem mestu zanima predvsem načrtovanje operativnih in preiskovalnih dejanj v okviru predkazenskega in predhodnega postopka, torej vseh tistih opravil, ki jih izvajajo bodisi delavci organov za notranje zadeve bodisi preiskovalni sodnik, bi bila za nas ustrežnejša opredelitev Horvata in Rosa: »Načrt dela za vsak posamezni primer je v bistvu pravočasno napravljen popis glavnih (zlatih) vprašanj kriminalistike, na katera je potrebno odgovoriti v kriminalistični obdelavi, ter plan izvrševanja in kontrole izvajanja operativnotaktičnih in preiskovalnih dejanj zaradi odkrivanja kaznivega dejanja in storilca.«⁴ Gre torej preprosto za to, da se za preiskovanje v celoti in za izvajanje operativnih in preiskovalnih dejanj napravi ustrezen opis opravil, ki jih je treba izvesti, popis subjektov in sredstev, čas oz. rok izvajanja, taktiko opravljanja, cilj delovanja in podobno.

Bolj pomembno kot samo opredeljevanje pojma kriminalističnega načrtovanja je določanje njegove vsebine. Tu pa se med pisci že pojavljajo razlike, pač glede na to, kaj kdo uvršča v okvir načrtovanja.

Pri tem, ko razlikujeta mikro in makro načrtovanje, Horvat in Roso uvrščata v planiranje naslednje dejavnosti:⁵

— zbiranje potrebnih podatkov (ogled, ovadba, sporočila občanov, pregled dokumentacije ipd.);

— analizo delovnih operacij (ekstenzivnost in intenzivnost delovnih operacij, potrebnega časa in tehničnih sredstev);

— razdelitev dela (kadrovski in tehnični potencial);

— določanje vrstnega reda delovnih operacij;

— izvrševanje delovnih nalog;

— kontrolo opravljenih nalog.

Kot je razvidno iz nadaljnjega izvajanja obeh piscev, so v načrtovanje vključena tudi že opravljena dejanja (ogled, racija, prva obvestila itd.), pa tudi verzije o kaznivem dejanju in storilcu.⁶

³ Vodinec, V.: op. cit., s. 29.

⁴ Horvat, K. in Roso, Z.: Planiranje o kriminalističnej obradi, s. 555.

⁵ Prav tam, s. 555.

⁶ Prav tam, s. 557 in 563.

Vodinec pa takole opredeljuje elemente načrtovanja:⁷

— ugotoviti krog okoliščin, ki jih je treba odkriti, razjasniti in dokazati;

— postaviti verzije o glavnih vprašanih (zlata vprašanja);

— precizirati operativnotaktične ukrepe in preiskovalna dejanja;

— določiti vrstni red in čas izvrševanja operativnih ukrepov in preiskovalnih dejanj;

— predhodno oceniti zbrane dokaze ter še posebej razsoditi o tem, katera dejstva so odkrita in ugotovljena in katera je še potrebno odkriti, ugotoviti in razjasniti.

Sovjetski kriminalist Larin, ki je načrtovanju preiskovanja namenil posebno knjigo, vključuje v pojem planiranja zlasti naslednje dejavnosti:⁸

— opredeliti osnovne smeri zbiranja dokazov,

— izbrati ustrezna sredstva in vire zbiranja dokazov,

— opredeliti vsebino in taktiko izvajanja vsakega preiskovalnega dejanja,

— izbor organizacijskih in tehničnih ukrepov,

— opredeliti rok za izvajanje.

Že iz pregleda teh avtorjev je razvidno, da vsak od njih specifično opredeljuje dejavnosti, ki naj sodijo v okvir načrtovanja preiskovanja. Predvsem se zastavlja vprašanje, ali sodi analiza do nekega trenutka zbranih dejstev in dokazov (kriminalističnih informacij) že v samo načrtovanje, ali pa je nasprotno, razčlemba ugotovljenih dejstev in njihova sinteza (v obliki hipotez oziroma verzij) šele temelj za pričetek načrtovanja.

Po našem mnenju niti ni tako pomembno, ali je analiza zbranih informacij in sestavljanje verzij o dejanju in storilcu vključeno v samo načrtovanje, bistveno je, da pomeni začetek in temelj načrtovanja in izvajanja posameznih ukrepov. Ker je načrtovanje vedno neka usmerjena dejavnost, ki ima določen cilj, je potrebno najprej določiti ta cilj, prav to pa omogočajo verzije oziroma boljše rečeno posledice, ki izhajajo iz posamezne verzije in ki jih je potrebno z operativnimi in preiskovalnimi ukrepi preveriti. Zato so verzije o dejanju in storilcu osnova za načrtovanje preiskovanja v določeni preiskovalni situaciji. To je razvidno tudi iz dejstva, da je potrebno v primeru, ko se pojavijo nova dejstva in dokazi, ki terjajo nove

⁷ Vodinec, V.: op. cit., s. 33.

⁸ Larin, A. M.: Rassledovanie po ugovnom delu, s. 8.

verzije, spremeniti tudi načrt dela in opredeliti nove poti preiskovanja in nova operativna ali preiskovalna dejanja.

Načrtovanje preiskovanja in sestavljanje verzij o dejanju sta sicer med seboj povezani, toda ne istovrstni dejavnosti. Verzije (hipoteze) so osnova za načrtovanje in so v delovni načrt ne- ločljivo vključene. Tako kot po eni strani prav iz verzij izhaja, kaj bo potrebno storiti, katera preiskovalna dejanja opraviti, katera dejstva preveriti, kje iskati storilca in podobno (kar je osnova za načrtovanje nadaljnjega poteka preiskovanja), je sestavljanje verzij tudi del načrtovanja in posledica posameznih že načrtovanih in opravljenih dejanj. Verzije so torej sestavna prvina načrta, njegova osnova pa tudi posledica. Tako se npr. na temelju tipičnih verzij o možnem dejanju sestavi ekipa, ki odide na kraj dejanja, kasneje pa se načrtujejo nadaljnji ukrepi, ki izhajajo iz posameznih verzij. Ob tem pa so še vedno odprta vprašanja pojmovanja sestavljanja in preverjanja verzij (ali preverjanje verzij sodi v okvir verzij ali načrtovanja), zato je od pojmovanja posameznih piscev odvisno, kako bodo razvrščali eno in drugo opravilo. To je predvsem teoretično vprašanje klasifikacije, ki za prakso ni odločilno, bolj pomembno je, da se tako načrtovanje kot sestavljanje verzij pojavlja kot vrsta miselne (in nato tudi praktične) dejavnosti pri vsakdanjem kriminalističnem delu.

Ena od razlik med načrtovanjem preiskovanja in sestavljanjem verzij je po našem mnenju tudi v tem, da se načrtovanje nanaša na prihodnost, na dejanja in opravila, ki jih še morajo opraviti subjekti preiskovanja, verzije pa najpogosteje na preteklost, na to, kako je potekal dogodek, kakšne posledice so pri tem nastale, kdo bi lahko bil storilec itd. Vendar tudi takšna razmejitev ni povsem jasna, saj poteka miselni proces pri sestavljanju verzij in njihovem preverjanju (oziroma načrtovanju) dokaj povezano in soodvisno.

V praksi se pojavljajo nekatere napake, ki temeljijo na nepreciznosti mišljenja in mešanju različnih vrst miselne dejavnosti. Tako se spravlja v en koš ocena stanja, splošne ugotovitve, verzije, načrtovanje preiskovanja, posledica tega pa je nesistematičnost mišljenja. Potrebno je jasno ločiti in razmejiti npr. ugotovljena dejstva in njihovo analizo od predpostavk, ki izhajajo iz teh dejstev ter načinov in metod za njihovo preverjanje. Le tako je mogoče precizno in si-

stematično planirati postopek in sestavljati verzije.

Takšna miselna »zmeda« pogojuje tudi težave pri ločevanju faze analize gradiva, sestavljanja verzij, izpeljavanja posledic iz posameznih verzij in načrtovanja operativnih in preiskovalnih dejanj, s katerimi se bodo verzije preverile. Namesto logično urejenega poteka miselnega in fizičnega delovanja se tako medsebojno prepletajo različne vrste dejavnosti in onemogočajo dober pregled in sistematično delo.

2. Kdaj načrtovati preiskovanje in sestavljati verzije?

Eno od pomembnih teoretičnih in praktičnih vprašanj, ki vzbujata dosti polemik in nasprotujočih si stališč je tudi: kdaj pričeti s sestavljanjem verzij ter načrtovanjem preiskovanja? Že ob prejemu prvih informacij ali po poteku določenega časa, ko je zbranega več gradiva? Še podrobneje: ali naj se verzije o dejanju in storilcu sestavljajo med ogledom ali šele potem, ko se ogled in druga nujna preiskovalna ali operativna dejanja že dala določene rezultate in je potrebno zbrane informacije in dokaze urediti, sistematisirati in na njihovi osnovi sestaviti verzije, ki so nato temelj za nadaljnje načrtovanje ukrepov?

Od domačih piscev Vodineč dosledno zastopa stališče, da je treba verzije sestavljati že od samega pričetka preiskovanja, od prvih informacij dalje, saj je le tako mogoče uporabiti gno-seološko in hevristično funkcijo verzij, ki omogočata iskanje in odkrivanje novih dejstev in dokazov. Ob tem pa vendarle upošteva tudi različnost preiskovalnih situacij, ter opozarja, da je včasih osnovno gradivo, ki sproži postopek nezadostno za takojšnje sestavljanje verzij in je torej od uspešnosti prvih, nujnih operativnih ali preiskovalnih dejanj odvisno, kakšne verzije se bodo postavile.⁹ Tako menijo tudi številni sovjetski kriminalisti.

Nasprotniki takšnih stališč pa trdijo, da verzij ni mogoče sestavljati že na samem začetku preiskovanja, marveč šele tedaj, ko je zbrana že določena količina dejstev in dokazov. To tudi pomeni, da kriminalisti npr. pri ogledu še ne sestavljajo verzij, kajti to bi zmanjšalo njihovo objektivnost in odprtost za zbiranje informacij.

⁹ Vodineč, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 221.

Preiskovalci naj temeljito pregledajo in zabeležijo situacijo na kraju dejanja in najdena dejstva, ne da bi pri tem že izhajali iz verzij o dejanju in storilcu.¹⁰ Po opravljenem ogledu, zbranih prvih obvestilih in drugih nujnih ukrepov (pregled evidenc, albuma storilcev, itd.) se gradivo uredi, sistematizira, oceni in prične s sestavljanjem verzij.

Vse povedano velja tudi za načrtovanje preiskovanja, ki praviloma sledi sestavljanju verzij. Po našem mnenju je potrebno pristopiti k navedenemu vprašanju z vidika preiskovalnih situacij kot to omenja Vodinelič (nekatero preiskovalno situacijo dajejo dovolj informacij za uvodno sestavljanje verzij, pri drugih je treba prve podatke še zbrati) in z upoštevanjem kvalitete ter vrste verzij in načrtovanja.

Menimo, da obstajajo določene razlike med uvodnim načrtovanjem nujnih ukrepov in načrtovanjem prvih verzij o dejanju ter planiranjem preiskovanja oziroma sestavljanjem verzij, ki temelji na analizi zbranih podatkov in na prvih preiskovalnih dejanjih. Količina in kakovost dostopnih informacij namreč vplivata tudi na obliko in način načrtovanja in sestavljanja verzij, zato bi bilo vendarle potrebno ločevati vsaj uvodni del preiskovanja in načrtovanje v tej fazi, ter delo v nadaljevanju preiskovanja (ob upoštevanju različnih preiskovalnih situacij). Pri tem se opiramo tudi na mnenje nemškega kriminalista Magulskega, ki razmišlja podobno, saj razlikuje analizo primera na osnovi prvih podatkov o dejanju in kasnejše, podrobnejše razčlenbe, ko so nekatera dejstva že znana.¹¹ Pfister v zvezi s tem govori o »miselnih pavzah, ne pavzah, ko se preneha misliti, temveč pavzah, ko se intenzivno razmišlja.«¹² Tedaj gre za temeljito analizo zbranih podatkov in načrtovanje novih ukrepov.

Dosti sporov bi bilo mogoče preprečiti z enotno opredelitvijo verzij in načrtovanja, kajti posamezni pisci si pod temi pojmi predstavljajo različne stvari, zato tudi zaradi tega prihaja do nesporazumov. Tako nekateri pojmujejo verzije dokaj široko in vanje uvrščajo vsako miselno predpostavko kriminalistov, drugi pa bolj ozko, kot miselne predpostavke o kaznivem dejanju in storilcu v celoti ali glede posameznih pravno-

relevantnih vprašanj, ki pa temeljijo na oceni vseh razpoložljivih dejstev in dokazov. Prepričani smo, da je najpomembnejše, da preiskovalci že od samega začetka preiskovanja razmišljajo o različnih možnih vprašanjih, saj jim prav to širi področje apercipcije, ne glede na to, ali se takšne hipoteze in predpostavke imenujejo verzije ali kako drugače. Odločilno je torej aktivno miselno delo, s katerim se usmerja tudi čutno zaznavanje, ne pa večja ali manjša utemeljenost hipotez, ki se postavljajo.

Že ob prejemu prve informacije o dejanju (npr. telefonskem obvestilu o najdenem truplu) se preiskovalcu zastavijo vsaj tipične verzije (umor, samomor, nesreča, naravna smrt), hkrati ko načrtuje nujne preiskovalne ukrepe (zbrati ekipo za ogled, obvestiti izvedenca sodnomedicinske stroke, javnega tožilca in preiskovalnega sodnika itd.) in druga potrebna dejanja. Torej se že takoj prične sestavljanje (tipičnih) verzij in načrtovanje (nujnih) ukrepov.

Tudi na kraju dejanja kriminalisti postavljajo verzije (splošne, posebne, operativne itd.), kajti prav v njihovi luči lahko uspešno iščejo sledove, izpeljujejo logične posledice iz posameznih verzij in jih preverjajo na kraju samem, načrtujejo druga nujna opravila (npr. racijo, patroljno dejavnost) ipd. Vendar pa obstaja določena razlika v kvaliteti miselnega dela in zapletenosti postavljenih nalog ob prejemu prvih informacij, ko je zadeva še zelo neopredeljena in v nadaljevanju preiskovanja, ko je treba upoštevati in uporabiti številne podatke, informacije (operativne in dokazne), jih ocenjevati, preverjati in na njihovi osnovi sestavljati nove verzije o dejanju, iskati nove ideje ali razlage, sestavljati mrežni plan ali druge oblike načrtovanja, ki terjajo zahtevnejšo tehniko in miselno dejavnost preiskovalcev.

Načrtovanje preiskovanja in sestavljanje verzij torej poteka od prejema prvih informacij dalje, vendar se začetni plan in verzija po svoji kvaliteti običajno razlikujejo od verzij in planov v nadaljevanju preiskovanja, ko je na razpolago večje število informacij. Za začetne stopnje preiskovanja je značilno načrtovanje nujnih ukrepov in sestavljanje tipičnih verzij in verzij kvalifikacije dejanja, v nadaljevanju pa se utemeljenost verzij in zapletenost načrtovanja večja in dobiva nove kvalitete. Kraj dejanja brez dvoma terja sestavljanje in preverjanje verzij, tako glede razlage samega dogodka kot tudi glede posameznih vprašanj: kako je prišel sto-

¹⁰ Tako npr.: Peščak, J.: Sledstvennye versii, s. 137.

¹¹ Magulski, R.: Fallbeurteilung, Fallbearbeitung und Kriminalistisches Denken, s. 18.

¹² Pfister, W.: Sammeln, ordnen, kritisch sichten..., s. 389.

rilec, kje se je gibal, kakšne lastnosti je imel, kdaj je prišlo do dejanja, kaj bi lahko bil motiv itd. Včasih je mogoče na kraju dejanja sestaviti in preveriti vse verzije o dejanju in storilcu, drugič pa se lahko postavlja le omejen krog hipotez in je šele od nadaljevanja preiskovanja odvisno, kdaj bo mogoče najti odgovore na posamezna vprašanja oziroma vprašanja sama sploh zastaviti. Število in kvaliteta dostopnih podatkov je torej pomemben dejavnik, ki vpliva tudi na naravo preiskovalnih verzij in način načrtovanja.

V zvezi s tem pa se pojavlja še eno pomembno vprašanje, ki ima še posebej škodljive posledice za prakso: ali sestavljati verzije pri vsakem kaznivem dejanju, ali le pri bolj zapletenih in težjih deliktih? Enako velja za načrtovanje: ali je potrebno sestavljati pismeni načrt dela tudi v enostavnih primerih preiskovanja?

Predvsem je napačno mišljenje, da pri enostavnih kaznivih dejanjih načrtovanje preiskovanja in sestavljanje verzij ni potrebno. Larin npr. zahteva za vsako preiskovanje celo pismeni načrt, kajti »preiskovalec ni cirkuški artist za demonstracijo pomnjenja števil.«¹³ Strinjamo se, da je koristno sestaviti pismeni načrt tudi pri enostavnejših primerih, vsekakor pa obvezno v zapletenih in problemskih situacijah. Tedaj tudi prihaja v poštev uporaba mrežnega planiranja in drugih zapletenih tehnik načrtovanja. Predvsem pa je pomembno, da načrt dela ni šablonsko in zaradi administrativne potrebe opravljen popis nalog in verzij, temveč kreativno sestavljen oris hipotez o dejanju in načinov za njihovo preverjanje.

Zelo kritično (toda upravičeno) je mnenje Vodinelića o razmerah v praksi: »V svoji štiridesletni praksi še nisem naletel na primer preiskovanja kaznivega dejanja, ki bi vseboval načrt predkazenskega postopka sestavljen po pravilih kriminalistike.«¹⁴ Le dobro izdelan načrt dela ima svoj pomen in lahko pripomore k načrtnemu in dobro pripravljenemu delu vseh preiskovalcev. Če je načrt slab, tog, nekreativen in sestavljen zgolj zaradi zahtev nadrejenih, je brez vrednosti za preiskovanje, to pa kot začaran krog vodi k trdnejšemu prepričanju kriminalistov, da načrtovanje ni potrebno, da pomeni le nepotrebno dodatno obremenitev in birokratsko zahtevo itd.

¹³ Larin, A. M.: op. cit., s. 80.

¹⁴ Vodinelić, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 347.

Podobno velja tudi za vprašanje sestavljanja verzij. Niso tako redki kriminalisti, ki trdijo, da verzije niso potrebne za uspešno preiskovanje, še več pa je tistih, ki ne poznajo njihove opredelitve, vrst verzij, vsebine in načinov sestavljanja in preverjanja.¹⁵ S tem se odrekajo pomembnemu hevrističnemu sredstvu za odkrivanje dejstev in dokazov in za temeljito in dobro vodenje preiskovanja. Če nekateri preiskovalci priznavajo pomen sestavljanja verzij v bolj zapletenih primerih, pa je dosti pripomb glede potrebe po oblikovanju verzij v (tudi na videz) enostavnih primerih preiskovanja. Zaradi očitne jasnosti primera se sledi samo eni hipotezi o dejanju in storilcu, to pa kaj lahko vodi v napake, spregledanje pomembnih informacij, enostranskosti in podobno.

Izkušeni kriminalisti (doma in v tujini) opozarjajo na nujnost sestavljanja verzij pri preiskovanju vsakega, tudi še tako enostavnega primera kaznivega dejanja, kajti nikoli ni povsem izključena možnost, da se za na videz enostavnim primerom skriva hud zločin, tega pa brez kritičnega pristopa in pregleda v luči različnih verzij (ali vsaj verzije in kontraverzije) ni mogoče odkriti. Vodinelić pravilno opozarja, da je treba njen številčni faktor upoštevati kot enega ključnih elementov pojma »verzija«.¹⁶ Zato v praksi ne bi smelo biti dvoma, ali v konkretnem, pa čeprav na videz enostavnem primeru kaznivega dejanja verzije sestavljati ali ne. Življenje piše najbolj neverjetne zgodbe in le kritični pristop k preiskovanju, ki ga v veliki meri omogoča dosledno sestavljanje in preverjanje večjega števila verzij, lahko vodi k odkritju prave resnice.

Načrtovanje preiskovanja in sestavljanje verzij morajo biti prisotni pri vsakem kaznivem dejanju in izvajanju posameznega operativnega ali preiskovalnega dejanja, v določeni meri in na določen način pa je odvisno tudi od konkretnih značilnosti kaznivega dejanja, njegove teže in zapletenosti in od značilnosti preiskovalne situacije, v kateri delujejo preiskovalci.

3. Vrste in število verzij in načrtov

V strokovni literaturi se pojavljajo različne delitve verzij, pač glede na subjekte, ki jih sestavljajo (npr. verzije obrambe, obtožbe, sodi-

¹⁵ Takšno je bilo tudi stališče nekaterih kriminalistov na posvetovanjih, kjer smo govorili tudi o vlogi in pomenu verzij.

¹⁶ Vodinelić, V.: Kriminalistika, s. 34.

šča ipd.), po kazenskopravnem pomenu (splošne, tipične, po elementih kaznivega dejanja, posebne), na verzije in kontraverzije, skladne in izključujoče verzije, konkretne in hevristične itd.¹⁷ Podrobnejši pregled in klasifikacijo verzij je pri nas opravil Vodinec in se pri tem oprl predvsem na sovjetske kriminaliste, ki so tem vprašanjem namenili tudi daleč največ pozornosti. Ker so piščeva stališča znana, jih na tem mestu ne bomo obravnavali, temveč opozarjamo nanje.

Klasifikacija verzij se nam zdi pomembna predvsem zaradi boljšega razumevanja problematike in sporazumevanja pri obravnavanju drugih vprašanj v zvezi z verzijami. Eno od spornih vprašanj je problem števila verzij. Pri tem se najpogosteje misli na število splošnih in posebnih verzij, torej na vprašanje kaj se je zgodilo in kdo je storilec, kako se je zgodilo in druga »zlata« vprašanja kriminalistike. Mnemnja kriminalistov, tako teoretikov kot praktikov, so glede tega neenotna in včasih povsem v nasprotju.

Ključno vprašanje, ki se pri tem pojavlja je, ali naj kriminalisti sestavljajo najverjetnejše (najbolj utemeljene) verzije, vse realne verzije ali celo vse teoretično možne verzije. Nadaljnje vprašanje je, ali naj se vse te verzije tudi preverjajo, in kako naj se preverjajo (istočasno, po vrstnem redu pomembnosti itd.). Problem je dokaj zapleten, zato nanj tudi ni mogoče enostavno odgovoriti, ne da bi pri tem spregledali posebnosti številnih situacij, ki pogojujejo takšno ali drugačno število verzij, ali dajali škodljive napotke za kriminalistično prakso.

Težava nastane že pri opredelitvi, kaj je »realno« število verzij oz. kaj je mogoče šteti za teoretične in kaj za realne verzije. Menim, da ni sporno, da morajo biti vse verzije utemeljene na realnih dejstvih, se pravi na tistih informacijah, ki so v danem trenutku znane preiskovalcem. Pri tem je irelevantno ali gre za podatke zbrane s preiskovalnimi ali operativnimi dejanji. Pomembno je le, da postavljene verzije ne temeljijo na izmišljotinah, nemogočih ipd. dejstvih.

Vodinec opozarja, da se v praksi pojavljata dve napačni tendenci: prva, da se dejavnost kriminalistov giblje le v smeri ene verzije in druga, da preiskovalci sestavljajo preveliko število verzij, ob nezaželeni pomoči prebujne domišljije,

takšnih verzij, ki »so resnično teoretično možne, vendar niso utemeljene z določenim dejanskim gradivom,¹⁸ Hkrati poudarja, da morajo kriminalisti sestaviti in preveriti vse realno mogoče verzije.¹⁹ Vse verzije je potrebno preverjati vzporedno, istočasno, zato je povsem napačno dajati prednost eni (najverjetnejši) verziji.

Podobno menita tudi Horvat in Roso. »Pri delu z verzijami je treba paziti, da se ne postavlja preveliko ali premajhno število verzij. Na vseh verzijah je potrebno delati simultano, kar pomeni, da nobeni ne smemo dajati prioriteto in delati samo po najverjetnejši. Če bi se delalo samo po najverjetnejši verziji, se izgubljenega časa na zapostavljenih verzijah ne bi moglo več nadoknaditi.«²⁰

Stališče, da je potrebno postavljati vse realne verzije in jih tudi istočasno preverjati (istočasno preverjanje pa ne izključuje različnega vrstnega reda izvajanja ukrepov, s katerimi se verzije preverjajo), zastopajo še številni drugi domači in tuji kriminalistični pisci.

Nasprotna stališča pa prihajajo predvsem iz prakse. Slišati je, da bi bilo neracionalno trošiti sile za preverjanje in sestavljanje večjega števila verzij, da to včasih sploh ni mogoče in da je zato treba opraviti selekcijo in sestaviti in preveriti le določeno število najverjetnejših in najbolj utemeljenih verzij. Pri tem imajo izkušnje in znanje kriminalistov velik pomen za pravi izbor. Preiskovalci često izjavljajo, da bi se preiskovanje znatno zavleklo, če bi upoštevali zares vse možne verzije, hkrati ko bi terjalo povečanje osebja in sredstev za njihovo preverjanje. Zato se kriminalisti v praksi dostikrat omejijo le na sestavljanje ozkega kroga najverjetnejših verzij in njihovo postopno preverjanje.

Zanimivo je, da stališča o izboru omejenega kroga verzij in njihovem postopnem preverjanju zastopa tudi sovjetski sodni psiholog in kriminalist A. R. Ratinov. Slednji piše v predgovoru sovjetski izdaji knjige Jana Peščaka »Preiskovalne verzije«, da je »zelo mikavna, toda praktično ne vedno izvedljiva misel avtorja (Jana Peščaka, op. D. M.), o istočasnem in paralelnem preverjanju vseh možnih verzij ne glede na oceno njihove večje ali manjše verjetnosti... Iz neomejenega kroga možnih rešitev izhaja izbor manjšega kroga variant, od katerega se za os-

¹⁸ Vodinec, V.: Kriminalistika, s. 35.

¹⁹ Vodinec, V.: Kriminalistika, s. 39.

²⁰ Roso in Horvat, op. cit., s. 566.

¹⁷ Vodinec, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 249—271.

novo preiskovanja uporabi le nekaj najbolj verjetnih.«²¹

Enako ugotavlja N. L. Granatova v raziskavi, ki je njena magisterska naloga. Avtorica je z empirično raziskavo prišla do spoznanja, da se dobri kriminalisti ločijo od začetnikov in slabših kriminalistov prav v mojstrstvu izbora najboljših verzij (najbolj verjetnih in med njimi tudi pravih verzij), medtem ko slabši preiskovalci sestavljajo in preverjajo večje število možnih, toda manj utemeljenih verzij.²² Značilnost dobrega kriminalističnega mišljenja je torej pravi izbor verzij. Iz večjega števila izbere dober preiskovalec zares samo tiste, ki so najverjetnejše in med njimi tudi pravo verzijo.

Problem se ne nanaša le na splošne verzije, temveč tudi na posebne in sploh na vse hipoteze o posameznih vprašanjih, ki jih je treba rešiti med preiskovanjem. Vedno je namreč mogoče postaviti večje ali manjše število domnev in vprašanje je, kako ukrepati v konkretnem trenutku. Iz tega izhaja tudi problematika načrtovanja preiskovanja, saj je prav iz verzij tudi razvidno, kaj bo potrebno opraviti, kaj preveriti in na kakšen način, s tem pa je določeno tudi sestavljanje načrta preiskovanja.

Horvat in Roso razlikujeta delo po verzijah, ko ločene skupine kriminalistov preverjajo vsako od verzij, in delo po skupinah, ko posamezne skupine opravljajo določena operativna ali preiskovalna dejanja, ne glede na verzije.²³ Zdi se nam, da gre pri tem predvsem za organizacijski problem, za en ali drug pristop k izvajanju posameznih dejanj, toda oba temeljita (in morata temeljiti) na verzijah, ki so bile postavljene oziroma posledicah, ki izhajajo iz posameznih verzij. Tako tudi delo po skupinah temelji na postavljenih verzijah, zato se postavlja pod vprašaj trditev avtorjev, da je »sistem dela po delovnih skupinah in podskupinah učinkovitejši kot sistem dela po verzijah...«,²⁴ saj bi iz takšne formulacije lahko izhajalo, da pri delu po skupinah sestavljanje verzij ni potrebno.

Glede na zahtevnost verzij in njihovega preverjanja se pojavlja tudi zahtevnost in oblika načrtov. Tako je včasih potrebno sestavljati zapletenejše oblike načrtov, mrežno planiranje,

²¹ Ratinov, A. R. predgovor knjige: Sledstvennyje verzii, J. Peščaka, s. 13, 14.

²² Granat, N. L.: Karakteristika sledstvennyh zadač ..., s. 169.

²³ Horvat in Roso, op. cit., s. 564 in 566.

²⁴ Arciševskij, G. V.: Vydviženije i proverka sledstvennyh verzij, s. 43.

uporabljati različne tehnike, drugič pa gre za bolj preprost seznam ukrepov, subjektov preiskovanja, čas opravljanja in podobno.

4. Konkreten primer

Problem števila verzij in način njihovega preverjanja, ki smo ga omenili doslej je mogoče prikazati na konkretnem primeru. Primer je povzet po sovjetskemu kriminalistu Arciševskemu, uporabili pa smo ga tudi v eksperimentu o miselni dejavnosti pri sestavljanju verzij, ki smo ga opravili s študenti 4. letnika pravne fakultete.

Kratek opis primera in preiskovalne situacije (analiza stanja):²⁴

14. junija zjutraj so ob železniški progi v bližini ceste med krajema B in C (bližje kraju C) našli truplo 23 letnega dekleta. Dekle je bilo zadavljeno, posiljeno in oropano. Poleg trupla so ležale nekatere stvari žrtve (torbica, denarnica), manjkali pa so denar, ura in prstan. Po izjavi sodnomoedicinskega izvedenca je smrt nastopila 2 do 3 dni nazaj. Prvi dan preiskovanja so ugotovili, da je dekle živelo s straši v kraju B, v kraju A pa je študirala na fakulteti. 11. junija zvečer se je zadržala s prijatelji s fakultete in se je hotela z zadnjim nočnim vlakom odpeljati domov. Prijatelji so jo spremili do postaje. Domov ni prišla.

Ni torej sporno, kaj se je zgodilo (tipične verzije: samomor, nezgoda, naravna smrt, umor), saj je očitno, da je bilo storjeno kaznivo dejanje (splošna verzija), postavlja pa se vprašanje, kako je prišlo do dejanja, kakšen je bil motiv, kdo bi lahko bil storilec ali sosterilec in podobno (posebne verzije). Ob predpostavki, da so navedena (ugotovljena) dejstva resnična (da ni šlo za lažno pričanje prijateljev pokojne, za napačno obdukcijsko mnenje itd), predvideva Arciševskij naslednje verzije:²⁵

— žrtev se je v vlaku peljala z znancem in se nato odločila peljati do kraja C ter se po topli noči sprehoditi do kraja B (ki je bil oddaljen le 4 kilometre);

— žrtev je lahko z znancem izstopila na postaji B in se nato sprehodila po živopisani pokrajini, ne da bi pričakovala napad znanca;

— neznan prestopnik je izkoristil majhno število potnikov v vlaku in se seznanil s pokojno, jo zadržal ali ji preprečil izstop na postaji B,

²⁵ Prav tam, s. 44.

kjer je bilo preveč potnikov, ko pa je vlak prispel do postaje C je izstopil, ji sledil in jo napadel;

— žrtev je zaspala zaradi pozne nočne ure (ali zaradi alkoholiziranosti) in zamudila svojo postajo, nato pa se je odločila, da bo peš odšla do kraja B. Na poti jo je prestregel neznanec in jo ubil.

Glede na navedene verzije bi bilo treba iskati storilca bodisi med znanci žrtve, potniki vlaka ali med osebami, ki so bile kritične noči v krajih B in C. Pisec meni, da so s tem postavljene vse realne in izčrpne verzije o dejanju.

Po našem mnenju bi lahko kot **realne** upoštevali še naslednje verzije:

— žrtev se je na železniški postaji (do koder so jo spremili prijatelji) premislila (ali je celo zamudila vlak) in se domov namenila z avto-stopom; voznik, ki jo je pobral, jo je kasneje umoril;

— žrtev je izstopila na postaji C (zaradi utrujenosti, ker je bila vinjena ipd.) in se z avto-stopom namenila domov; (v obeh primerih bi bilo treba storilca iskati med vozniki in lastniki vozil);

— žrtev se ni nameravala takoj vrniti domov, temveč je želela še obiskati prijatelja (znanca) v kraju B ali C, ki jo je zaradi ljubosumja umoril in insceniral posilstvo ali rop; storilca gre iskati med intimnimi prijatelji pokojne);

— pokojno je umoril sprevodnik vlaka ali kak drug delavec in jo je vrgel z vlaka, ko je ta za kratek čas obstal (drugače bi bil položaj trupla in predmetov drugačen in verzija s tem nerealna);

— izjave prijateljev niso resnične ali popolne, pokojno je umoril eden od njih. (Po mnenju Vodiničiča v takšnem primeru ne gre za verzijo, temveč le za preverjanje verodostojnosti izjave priče, kajti pri neposrednih dokazih verzije niso potrebne).²⁶

Vse te dodatne verzije širijo krog možnih razlag in tudi krog oseb, ki bi lahko prišle v poštev kot storilec, kakor tudi dejstev, ki bi jih bilo treba še preveriti, zato se nam zdijo pomembne za preiskovanje in povsem realne.

Študenti, ki smo jih anketirali pa so postavili še nekaj verzij, ki pa jih lahko imamo za nerealne, bodisi zato ker nasprotujejo ugotovljenim dejstvom, bodisi zato, ker so preveč nenavadne oziroma le **teoretično** možne:

— dekleta so umorili na vlaku in jo vrgli skozi okno (dejstva na kraju dejanja nasprotujejo takšni verziji, sicer bi bile žrtvine stvari razmetane na večji površini);

— žrtev so umorili pred njenim domom, truplo pa namenoma odpeljali in ga odvrkli ob progí, da bi speljali preiskovalce na napačno sled (ne upoštevajo se sledovi na kraju dejanja, nenavadnost);

— šlo je za nesrečen slučaj, ki pa ga je storilec skušal v strahu zamaskirati z umorom, posilstvom in ropom (npr. prometna nesreča);

— storilec je hotel žrtev le oropati, pa se mu je upirala, zato jo je ubil, ... itd.

Pri preučevanju miselne dejavnosti (logičnosti in kreativnosti) pri sestavljanju verzij je treba upoštevati:

— **število verzij** (kolikšno število verzij so postavili posamezniki),

— **popolnost kroga verzij** (kakšne verzije so sestavljali: samo eno verzijo, nekaj najverjetnejših, vse realne verzije, teoretično možne itd.),

— **utemeljenost verzij** (logično dobro utemeljene, le deloma utemeljene ali nelogične),

— **verjetnost verzij** (glede na verjetnost resničnosti),

— **nenavadnost** (iznajdljivost, kreativnost, nenavadnost verzij).

Iz konkretnega primera izhaja, da je dostikrat dokaj težko opredeliti krog realno možnih verzij in jih jasno ločiti od nerealnih ali napačnih (logično neutemeljenih), hkrati ko različni subjekti različno ocenjujejo situacijo in sestavljajo različno število različnih verzij, z različno stopnjo prepričanja vanje.

Iz postavljenih verzij je treba deducirati možne posledice in sestaviti načrt operativnih in preiskovalnih dejanj oziroma plan preiskovanja. V omenjenem primeru smo študentom zastavili vprašanje: Kaj bi storili kot preiskovalec v dani situaciji. Odgovori so se zvrstili takole:

— zaslišati osebje vlaka (sprevodnik) ali se spomni žrtve, ali je bilo kaj nenavadnega na vlaku, uporabiti poligraf;

— zaslišati prijatelje, ki so žrtev spremili na vlak glede okoliščin njenega odhoda, razmerja do nje ipd.;

— zaslišati osebje na postaji B in C (ali je žrtev izstopila, kaj se je kritične noči posebnega dogajalo);

²⁶ Vodiničič, V.: Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje, s. 208.

— poiskati potnike, ki so se kritičnega večera peljali z istim vlakom kot pokojna in jih zaslišati (objava po radiu, v časopisu, voznja z istim vlakom ob istem času itd.);

— preveriti vse znance pokojne, zlasti še tiste v krajih B in C;

— ugotoviti ali je pokojno kdo videl kritične noči v kraju B in C;

— preveriti vse prestopnike za istovrstna kazniva dejanja;

— preveriti vse osebe, ki so bile legitimirane ali drugače sumljive;

— preveriti vse osebe, ki so delale ponoči ali niso prišle na delo v kritičnem času;

— preveriti voznike avtomobilov, ki so bili kritičnega večera na vožnji v okolici kraja dejanja, ... itd. itd.

Iz tega je razvidno, da je mogoče z določenimi ukrepi preverjati vse postavljene verzije, z drugimi pa le nekatere od njih, in da je od širine preiskovanja oziroma števila postavljenih verzij odvisno, ali bodo zares upoštevane in preverjene vse verzije, vse realno možne, ali le najverjetnejše. Podobno kot je od dejstva, ali preiskovalci sežejo dovolj široko pri načrtovanju verzij odvisno, ali bo upoštevana tudi prava hipoteza, se tudi pri preverjanju tako postavljenih verzij kaže pomembnost temeljitega in dovolj širokega načrtovanja tistih ukrepov, ki naj preverijo vse postavljene verzije. Treba je torej sestaviti in preveriti vse realne verzije, če pa to ne da uspeha je potrebno seči šire in postavljati tudi bolj nenavadne in manj realne verzije in jih tudi skrbno preveriti.

Gre torej za dialektično nasprotje in povezanost: po eni strani je nujno omejiti krog možnih verzij, po drugi strani pa ga širiti, upoštevati predvsem realne verzije, vendar včasih tudi nenavadne in izjemne, načrtovati širok krog ukrepov, toda izpeljati predvsem najbolj nujne itd. Povsem nesporne so zahteve, da se kriminalisti ne smejo zadovoljiti le z eno verzijo ali nekaj najbolj verjetnimi verzijami, ker to pomeni nedoslednost in nevarnost, da se spregledajo dejstva, toda po drugi strani tudi ne kaže upoštevati (vsaj na začetku preiskovanja ne) vseh teoretično možnih verzij, ker bi to pomenilo neracionalno trošenje sil in časa. Enako velja tudi glede preverjanja verzij in načrtovanja ukrepov. Problem vsekakor ni preprost in ga je treba povezovati s konkretno preiskovalno situacijo.

5. Preiskovalne situacije, verzije in načrtovanje

»Vsi dosednji poskusi sestavljanja enotne sheme načrtovanja preiskave in operativne dejavnosti (Niceforo, Weingart, Gromov, Jakimov) niso uspeli, ker je kazenski in predkazenski postopek v pogledu posamezne vrste kaznivega dejanja, njegove izvršitve in prikrivanja preveč raznovrsten, mnogostran in individualen. Vsak kazenski primer je individualne narave in ne dopušča shematiziranja. Kljub neizpodbitnemu dejstvu, da mora propasti vsak poskus sestavljanja enotne, nespremenljive, toge sheme, ki bi enako regulirala tok operativnotaktične dejavnosti in preiskave za vse kaznive primere, je potrebno poudariti, da je mogoče določiti določene črte načrtovanja, ki veljajo za posamezne skupine primerov«,²⁷ piše Vodinelic.

Strinjamo se, da preiskovalne situacije kot objektivni zunanji dejavnik določajo kakšne verzije in načrte je potrebno sestavljati, v kakšnem številu in obsegu ter tudi miselno dejavnost, ki je potrebna za njihovo izvrševanje. Preiskovalna situacija opredeljuje vrste verzij (tipične, splošne, posebne, itd.), njihovo število, utemeljenost, popolnost, nenavadnost, s tem pa tudi obliko miselne dejavnosti, ki mora biti prisotna pri subjektu preiskovanja, da lahko uspešno reši kriminalistično nalogo.

Nekatere preiskovalne situacije terjajo postavitev tipičnih verzij, ker premajhno število informacij še ne dovoljuje sestavljanje splošnih verzij. Tipične verzije so v teh primerih pomembno vodilo za iskanje in preverjanje novih dejstev in dokazov, na katerih se nato postavljajo splošne in posebne verzije. Tako npr. najdeno truplo, na katerem ni očitnih znakov nasilja dovoljuje sklepanje o vseh možnih vzrokih smrti (umor, samomor, nezgoda, naravna smrt), ki jih je treba preveriti in šele nato je mogoče dati osnovne splošne verzije o dejanju in storilcu.

Pri situacijah druge vrste je lahko nesporno dejanje (npr. umor) ni pa znan storilec, torej je treba predvsem postaviti verzije o možnih storilcih (zgoraj opisan primer) ali o posameznih okoliščinah v zvezi z dejanjem, pri tretjih pa je npr. potrebno najti ustrezno idejo o tem, kako razložiti dejanje, kriminalisti morajo torej s kreativnim razmišljanjem najti ustrezno verzijo, ki bo razložila primer. Takšen način raz-

²⁷ Vodinelic, V.: *Kriminalistika: odkrivanje i dokazivanje*, s. 243.

mišljanja je lepo prikazal Conan Doyle v svojih zgodbah o Sherlocku Holmesu.

Obe dejavnosti, tako načrtovanje preiskovanja kot sestavljanje verzij, terjata obe strukturi mišljenja, logično in ustvarjalno, produktivno in reproduktivno, v kolikšni meri pa je potrebna ena ali druga, pa je odvisno od vrste preiskovalne situacije in značilnosti kriminalističnih nalog, ki izhajajo iz nje.²⁸ Sama situacija in narava nalog določajo vrsto mišljenja in način reševanja, v tem pa se kaže povezava med objektivno situacijo in lastnostmi spoznavajočega subjekta. To vidi tudi Ratinov, ki piše: »Oblike planov so odvisne od spomina, izkušenj, navad in drugih lastnosti osebnosti preiskovalca, zapletenosti, obsega in oddaljenosti načrtovane dejavnosti, sestave izvrševalcev, nujnosti točne usklajenosti njihovega delovanja, količine vmesnih in pripravljalnih ukrepov in tako dalje.«²⁹ Zaradi različnega pristopa, znanja, sposobnosti mišljenja in ustvarjalnosti bodo različni preiskovalci različno pristopili k načrtovanju preiskovanja in sestavljanja verzij. To pomeni, da bo njihova miselna dejavnost različna, različen pa bo tudi uspeh njihovega dela.

Čeprav tudi enostavne preiskovalne situacije zahtevajo načrtno delo in sestavljanje verzij, je miselno delo pri njih manj zahtevno, terja manj kreativnosti in logičnega mišljenja, pač pa bolj ali manj dosledno upoštevanje kriminalističnih spoznanj in algoritmizacijo preiskovanja. Miselna dejavnost v enostavnih preiskovalnih situacijah poteka predvsem v smeri glavne verzije (ki je bolj ali manj očitna) in nasprotne verzije (ki je manj verjetna). Ob tem se načrtujejo vse tiste dejavnosti, ki so potrebne za skrbno in temeljito preverjanje dejstev in njihovo fiksiranje. Mišljenje večinoma zajema alternativo: ali-ali (ali je storilec osumljeni Jože ali pa ni on storilec; ali je dejanje potekalo tako kot trdijo priče, ali pa je potekalo drugače), Kritično se ocenijo in vrednotijo dejstva in dokazi, ki podpirajo osnovno verzijo, prav tako pa iščejo morebitne okoliščine, ki ji nasprotujejo ali se vsaj ne skladajo z njo (kontradiktornost in kontrarnost). Podleganje sugestiji glavne verzije in v zvezi s tem spregledanje možnih nasprotnih dejstev, je pomemben dejavnik za napake in zmotno ugotovljeno dejansko stanje v takšnih preiskovalnih situacijah.

²⁸ O teh pojmih glej: D. Maver: Preiskovalna situacija in kriminalistični spoznavni proces, RKiK, 198.

²⁹ Ratinov, A. R.: Sudebnaja psihologija, s. 154.

Pismeni plan preiskovanja in sestavljanja verzij v enostavnih preiskovalnih situacijah ni nujno potreben (je pa koristen), pomembno je le, da preiskovalci delajo metodično, da miselno rekonstruirajo potek dejanja in preverijo zbrane informacije. Pomembno je tudi, da se vsa zbrana dejstva in dokazi ustrezno zabeležijo in ohranijo kot dokaz za sodišče. Praksa opozarja, da včasih kriminalisti premalo kritično sprejemajo zbrane informacije, zlasti še tedaj, ko osumljeni prizna dejanje, in zato ne preverjajo dovolj skrbno tudi kontraverzije ali drugačne verzije od tiste, ki je očitna. Dosledno upoštevanje načela o preverjanju verzij in načrtovanju preiskovanja lahko odstrani takšne pomanjkljivosti in napake.

V zapletenih preiskovalnih situacijah je pomen sestavljanja verzij in načrtovanja preiskovanja še toliko večji, samo delo pa zahtevnejše in bolj zapleteno. Uporabljajo se različne tehnike načrtovanja, ki z mrežnim planiranjem ali uporabo različnih grafičnih, tabelaričnih in drugih podobnih tehnik in metod omogočajo ustreznejši pregled nad dejstvi in njihovo boljšo oceno. Plan in verzije so dinamični in se sproti spreminjajo in korigirajo glede na nove informacije. Vsako novo dejstvo lahko povzroči nastanek dodatne verzije ali načrtovanje novih ukrepov.

Bilokapič predlaga uporabo mrežnega planiranja kot oblike načrtovanja predvsem tedaj, ko je treba uskladiti izvrševanje večjega števila različnih in medsebojno odvisnih aktivnosti kot so različne vrste zavarovanja, kriminalistična obdelava, blokada, racija, izvajanje drugih akcij. Ob tem dodaja: »Do sedaj tehnika mrežnega planiranja v organih za notranje zadeve še ni bila uporabljena, čeprav bi se lahko široko afirmirala na področju različnih dejavnosti, še posebej na pri projektih, kjer gre za večje število različnih in medsebojno povezanih dejavnosti, pri čemer prihaja tehnika mrežnega planiranja do največjega pomena. Organi za notranje zadeve zaenkrat največ uporabljajo grafične metode planiranja v obliki shem in diagramov. Pomanjkljivosti uporabe shem in diagramov so v tem, da v njih niso zadostno izražene zveze in odnosi med aktivnostmi, omejena pa je tudi možnost preorganiziranja in kontrole izvrševanja nalog.«³⁰

Takšnemu stališču bi dodali le to, da se tudi preprostejše tehnike načrtovanja in sestavljanja verzij in planov v praksi uporabljajo redkeje,

³⁰ Bilokapič, M.: Primjena mrežnog planiranja u organima..., s. 42.

predvsem tedaj, ko gre za zapletenejše primere preiskovanja. Za osnovo vsakega načrtovanja in sestavljanja verzij pa je potrebna skrbna ocena zbranih dejstev, torej analiza gradiva, ki je kriminalistom na razpolago. Vsa ta dejstva, odnose in povezave med njimi, pa je koristno zabeležiti pismeno, v obliki tabele, skice, grafa in podobno. Tako omogoča boljši pregled in oceno že zapis vseh dejstev o dejanju in storilcu ter drugih okoliščinah v zvezi z dejanjem. Že samo to, da so dejstva zapisana daje bolj sistematičen pregled in dojetje danih informacij, kot v primeru, da jih držimo zgolj v spominu. Hkrati s tem se pojavljajo možnosti za nove misli, drugačen pogled ali oceno, za drugačno apercipijo. Zapis sproža nove ideje, hkrati pa omogoča širšemu krogu preiskovalcev pogled na zadevo.

V zvezi s tem so pomembna spoznanja psihologov, da je razum sposoben sprejemati sporočila tudi v nelinearni, nepremočrtni obliki in da je takšen način dojetja informacij celo pomembnejši kot linearen (besede si sledijo druga za drugo, bodisi v obliki govora ali pisane besede): »Nelinearno naravo možganov potrjujejo tudi novejša biokemijske, fiziološke raziskave. Odkritja na vsakem področju posebej niso samo pokazala nelinearne narave tega organizma, ampak tudi tolikšno zapletenost in prepredenost, da je ni moč opisati«, piše Tony Buzan.³¹ Njegova spoznanja o oddajanju in sprejemanju informacij v nelinearni obliki, to je v obliki miselnih vzorcev, je mogoče uporabiti tudi za prikaz zbranih dejstev in načrtovanje preiskovanja in sestavljanje verzij.

Sovjetski kriminalist Larin predlaga uporabo dnevnika oziroma koledarja za lažji pregled nad dogodki in gibanjem neke osebe (pogrešanega, osumljenca) v določenem časovnem obdobju. Dnevi in ure se nato izpolnjujejo glede na ugotovljena dejstva, kritična obdobja pa se ponovno preverjajo in iščejo dopolnilne informacije. Tako so npr. v preiskovanju o pogrešani osebi sestavili dnevnik njene aktivnosti za več tednov in vpisovali vanj vse obveznosti, zmenke, navade in običaje pogrešanega in tako prišli do kritičnega trenutka izginitev in s tem do storilca. (Mimogrede, tako bi lahko tudi prišli do storilca Metoda Trobca). Iznajdljivost, ustvarjalnost in domiselnost preiskovalcev lahko pripomore k izoblikovanju številnih drugih možnih oblik za boljšo predstavitev in prikaz dejstev in dokazov, pa tudi za iskanje nove ideje, ki omogoči po-

stavitev nove verzije in razlago dotlej zapletenega primera.

Problematiko števila in vrst verzij in načrtov je torej treba obravnavati skozi različne preiskovalne situacije in kriminalistične naloge, ki določajo kakšne verzije sestaviti, kako jih preverjati in katere miselne strukture ter tehnike mišljenja je treba uporabiti pri tem.

6. Algoritmizacija načrtovanja preiskovanja

V zvezi s sestavljanjem verzij in načrtovanjem ukrepov za njihovo preverjanje se postavlja še vprašanje o možnosti njihove algoritmizacije, oziroma drugače povedano o možnosti uporabe računalniške tehnike za planiranje in izvajanje operativnih in preiskovalnih dejanj. Z omenjeno problematiko so se dosti ukvarjali tako na zahodu kot na vzhodu, teoretično in praktično, le pri nas so ta vprašanja pritegnila bolj malo pozornosti strokovnjakov in praktikov.

Algoritem preiskovanja pomeni točno predpisani sistem izvrševanja preiskovalnih dejanj in operacij, ki vodijo k rešitvam nalog iste vrste.³² Gre torej za to, da se sestavi in uporablja program reševanja kriminalističnih nalog v situacijah določene vrste. Preiskovalcem v takšnih situacijah ni potrebno obremenjevati svojega spomina, temveč preprosto sledijo navodilom algoritma. To je pomembno zlasti za neizkušene kriminaliste in začetnike, pa tudi za izurjene preiskovalce v posebej zahtevnih in psihološko zapletenih situacijah, ko je težje ohraniti mirno kri in zbrati misli za izvajanje potrebnih ukrepov.

Polevoj v svoji knjigi opozarja, da v kriminalistiki ni čistih algoritmov kot npr. v matematiki, ki bi v vsakem primeru pripeljali do rešitve problema, temveč je potrebna serija algoritmov, ki z večjo ali manjšo verjetnostjo omogočajo rešitev kriminalistične naloge.³³ Zato je tudi težko postaviti samo opredelitev pojma »kriminalistični algoritem«. Prav gotovo pa je tudi v tem primeru pomembnejše praktično uporabiti algoritme v preiskovanju kot pa teoretično opredeliti njihov pojem in vsebino.

V Sovjetski zvezi so analizirali večje število kaznivih dejanj umora in ugotavljali vse kri-

³¹ Buzan, T.: Delaj z glavo, s. 80.

³² Turčin, D. A.: Sistema sledov kak algoritem dejstvin sledovatelja, s. 35.

³³ Polevoj, N. S.: Kriminalističeskaja kibernetika, s. 126 in dalje.

minalistične značilnosti posameznega primera: kraj dejanja, žrtev, situacijo, sledove, čas dejanja, način delovanja storilca ipd. ter po drugi strani značilnosti storilca, njegovo osebnost, sorodstvene vezi, oddaljenost od kraja dejanja bivališča žrtve ipd. ter na temelju vseh teh podatkov izdelali algoritem za reševanje tipičnih primerov umora. Na osnovi podatkov s kraja dejanja poda računalnik tipično podobo storilca in seznam vseh ukrepov, ki jih je potrebno izvesti. Računalnik daje tudi sestavo tipičnih (splošnih) verzij in načinov njihovega preverjanja. Poročajo, da so imeli dobre rezultate, zato bodo podobne kriminalistične značilnosti in algoritme preiskovanja izdelali tudi za druge vrste kaznivih dejanj.³⁴

Tudi v ZDA uporabljajo računalnike za izdelavo verzij o dejanju in za oblikovanje profila možnega storilca, pri čemer gre tudi za uporabo množice podatkov o drugih kaznivih dejanjih in za sklepanje z znanega na neznano. Poleg tega omogoča računalnik razvrstitev večjega števila informacij in njihovo sistematizacijo (tako so npr. s pomočjo računalnika odkrili enega t. i. serijskih morilcev: vse podatke o žrtvah, osebah, ki so bile kakorkoli povezane z njimi, lastnikih avtomobilov in druge podatke so dali v računalnik in izdelali lestvico možnih osumljencev, pri čemer je bil pravi storilec sedmi na lestvici).³⁵

Algoritmizacija lahko torej znatno olajša delo preiskovalcev, vendar pa ne more v celoti nadomestiti človeka in njegove sposobnosti mišljenja. Lahko mu je v pomoč, ker ga ne obremenjuje s tistimi procesi, ki niso nujno potrebni in povzročajo le izgubo časa (podobno kot žepni računalnik prihrani čas pri računanju), toda pestrost in neponovljivost kaznivih dejanj terja tudi človeka in njegovo logično in kreativno mišljenje.

Soja-Serko, ki tudi zagovarja uporabo algoritmov za reševanje kriminalističnih nalog, prav tako opozarja na nekatere negativne plati te uporabe:

— tendenco oceniti vsak primer kot tipični in ga poskušati reševati le s sredstvi programiranja; zlasti so nevarni primeri, ko je tipična

³⁴ Npr.: Antipov, V. P.: Kriminalističeskie karakteristiki prestuplenij i sistemy tipičnyh verzij, s. 53, Mihajlov, A. I.: Osnovy napravlenija i etpy issledovanja problemy predvaritelnogo sledstvija, s. 74.

³⁵ To je bilo v primeru Ted Bundy. Teleks 20. 9. 1984, s. 32 (po Sunday Time magazine).

situacija nejasno izražena, kajti tedaj pri preiskovalcu niti ne pride do suma in potrebe, da bi iskal nove načine za rešitev problema;

— zmanjšanje odgovornosti; ni izključeno da bo preiskovalec potem, ko bo opravil vse predpisane programe, menil, da je s tem izpolnil svojo dolžnost in obveznost, zato se bo zmanjšala njegova odgovornost;

— zmanjšala se bo raven strokovne kvalifikacije; če bo mogoče večino nalog rešiti s pomočjo algoritmov lahko pride do mišljenja, da za uspešno preiskovanje ni potrebna visoka strokovna kvalifikacija kriminalistov;

— zmanjšal se bo interes in zanimanje za delo; če se vsa dejavnost preiskovanja postavi na raven izpolnjevanja predpisanih nalog, se ustvarjalnemu preiskovalcu zmanjša veselje do dela;

— upade lahko tudi zanimanje za branje strokovne literature.³⁶

Očitno je torej, da je treba upoštevati po eni strani vrsto preiskovalnih situacij in nalog, ki lahko terjajo ustvarjalnost ali pa le algoritmizacijo (ali oboje skupaj), ter po drugi strani tudi nevarnost oziroma možnosti za napake, ki izhajajo prav iz prevelike želje po metodološko predpisani algoritmizaciji preiskovanja in opravljanja posameznih operativnih ali preiskovalnih dejanj. Nekatera opravila in dejanja je mogoče opravljati bolje s pomočjo algoritmov, druga pa le z ustvarjalnim mišljenjem in logiko. To velja tudi za sestavljanje verzij, kjer je algoritmizacija lahko v pomoč preiskovalcem pri oblikovanju tipičnih in specifičnih verzij zlasti v zahtevnejših in čustveno neugodnih situacijah, vendar pa ne more nadomestiti lastnega mišljenja in ustvarjalnosti kriminalista, temveč je preiskovalcem le v pomoč in oporo.

Sklep

Doslej so problematiko verzij in načrtovanja v glavnem obravnavali ločeno. Naše mnenje je, da sta obe dejavnosti medsebojno povezani, saj je ena odvisna od druge, zato smo skušali nakazati njun odnos in prepletenost, ne da bi pri tem zanikali razlike, ki obstajajo in njuno relativno samostojnost. Kljub tesni povezanosti je sestavljanje verzij vendarle samostojna miselna dejavnost, s svojimi oblikami in specifičnostmi, in dostikrat osnova za izpeljevanje po-

³⁶ Soja-Serko, L. A.: Programirovanie i tvorčestvo v dejatelnosti . . . , s. 34.

sledic in načrtovanje ukrepov za njihovo preverjanje. Prav izpeljevanje posledic iz posamezne verzije, ki je predvsem deduktivna miselna dejavnost, je v teoriji sporno področje, ker ga nekateri uvrščajo v sestavljanje verzij, drugi pa že v načrtovanje preiskovanja. Kot smo omenili, se nam pri tem zdi pomembneje, da se te dejavnosti načrtno in dosledno izvajajo v praksi kot pa njihova teoretična opredelitev.

Prav iz praktičnega vidika pa je problematika sestavljanja in preverjanja verzij oziroma načrtovanja preiskovanja še posebej zapostavljena in bi ji vsekakor morali nameniti več pozornosti. Preiskovalci se morajo zavedati, da jim ravno verzije omogočajo širši pregled nad dejstvi in apercipijo (dojemanje) novih, skritih ali neopaznih dejstev in dokazov. Človek vidi tisto, kar je v njegovih mislih in verzije dajejo dovolj širok pogled na različne možne razlage dogodka in druga sporna vprašanja o dejanju in storilcu. Verzije večinoma nastajajo na osnovi indukcije in analogije (redkeje tudi dedukcije),³⁷ medtem ko je izpeljava posledic predvsem odvisna od dedukcije. V praksi smo le redko srečali dosledno izpeljevanje možnih posledic iz postavljenih verzij tudi tedaj, ko so bile verzije sicer pravilno postavljene. Vse to kaže, da je treba tudi tem vprašanjem posvetiti več strokovne pozornosti. Enako velja za načrtovanje ukrepov, s katerimi se verzije preverjajo. Če je mogoče reči, da je planiranje preiskovanja v težjih pri-

³⁷ O vlogi logike pri sestavljanju verzij glej zlasti: Vodinelič, V.: Logička forma verzije.

merih še ustrezno, to ni mogoče trditi za prakso na sploh. Številni primeri preiskovanja potekajo stihijsko, nenačrtno in togo, posledica takšnega dela pa je deloma tudi tako visoko število neraziskanih kaznivih dejanj.

Problem števila verzij, oblik verzij in načrtov preiskovanja ter čas sestavljanja verzij in planov je treba gledati skozi prizmo različnih preiskovalnih situacij, zato ni mogoče postaviti neke sheme, ki bi veljala za vse situacije in vse primere. Potrebna je elastičnost in prilagodljivost značilnostim konkretne situacije. To pomeni, da je potrebno verzije sestavljati in preverjati sicer pri vsakem kaznivem dejanju, toda oblika in vrsta verzij in planov, njihovo število in trenutek sestavljanja so odvisni od značilnosti situacije.

Ne nazadnje je na mestu predlog po preučevanju možnosti uporabe algoritmov in kibernetskih metod pri sestavljanju verzij in načrtovanju preiskovanja, kajti prav na tem področju je mogoče pričakovati največji napredek v prihodnosti. To dokazuje praksa v drugih državah in ne smemo dopustiti, da bomo glede tako pomembnih vprašanj še nadalje zaostajali za drugimi. V tem prispevku smo skušali predvsem opozoriti na pomembnost sestavljanja verzij in načrtovanja preiskovanja, zato tudi nismo mogli podrobneje poseči v vsebino obravnavanih tem. Problematika, ki smo jo omenili je tako le izhodišče za nadaljnje razprave in obravnave, ki jih je doslej (vsaj pri nas v Sloveniji) bilo zelo malo.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Antipov, V. P.: Kriminalističeskie karakteristiki prestuplenij i sistema tipičnyh versij. **Algoritmy i organizacija rešenij sledstvennyh zadač.** Irkutsk 1982, s. 49—56.
2. Arciševskij, G. V.: **Vydviženie i proverka sledstvennyh versij.** Juridičeskaja literatura, Moskva 1978, s. 102.
3. Bilokapić, M.: Primjena mrežnog planiranja u organima unutrašnjih poslova. **Priručnik**, 1984, št. 1, s. 41—52.
4. Buzan, T.: **Delaj z glavno.** DDU Univerzum, Ljubljana 1980.
5. Granat, N. L.: **Harakteristika sledstvennyh zadač i psihologičeskie mehanizmi ih rešenja.** Moskva 1973, s. 194.
6. Horvat, K. in Roso, Z.: Planiranje u kriminalističkoj obradi. **Priručnik**, Zagreb 1981, št. 6, s. 555—571.
7. Larin, A. M.: **Rassledovanie po uglovnom delu.** Juridičeskaja literatura, Moskva 1970, s. 221.
8. Magulski, R.: **Fallbeurteilung, Fallbearbeitung und kriminalistisches Denken.** Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1982, s. 107.
9. Pfister, W.: Sammeln, ordnen, kritisch sichten. **Kriminalistik**, Heidelberg 1980, št. 9, s. 385—389.
10. Polevoj, N. S.: **Kriminalističeskaja kibernetika.** Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1982, s. 205.
11. Ratinov, A. R.: Predgovor knjigi: Peščak, J.: **Sledstvennie versii**, Progres, Moskva 1976, s. 226.
12. Soja-Serko, L. A.: Programirovanie i tvorčestvo v dejatelnosti sledovatelja. **Problemy predvari-**

- telnogo sledstvijs v ugodnom sudoproizvod-
stve. Moskva 1980, s. 32—47.
13. Turčin, D. A.: Sistema sledov kak algoritm dej-
stvij sledovatelja. **Algoritmy i organizacija re-
šenij sledstvennih zadač.** Irkutsk 1982, s. 35—43.
 14. Vodinec, V.: **Kriminalistika.** Savremena admi-
nistracije, Beograd, 1984, s. 640.
 15. Vodinec, V.: **Kriminalistika: otkrivanje i do-
kazivanje.** Univerzitet Kiril i Metodij, Skopje
1985, knjiga 1.

UDC 343.98.068

On Criminal Investigation Planning and Versions

Maver Darko, L. L. M., Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The construction of versions, i. e. hypotheses about a criminal act and offender is an important heuristic means of recognizing the truth in criminal procedure as well as a basis of crime investigation planning. It orientates the work of investigators and influences their apperception of facts, while planning ensures the correct and effective verification of versions and the timely performance of investigative and operative tasks.

Numerous deficiencies are, however, remarked in practice, whether in the composition of versions, or criminal investigation planning: versions are not composed at all, or only one (i. e. the most probable) is considered, verification of all existing

versions is omitted, planning is too stereotyped and rigid, and so on. All this results in overlooking the relevant facts, too superficial performance of tasks, in delay and lack of coordination of the investigators' activities, etc.

Types of versions and plans, their number and time of composition depend on the character of a concrete investigative situation, so it is not possible to prescribe any rigid schemes and instructions applicable to all cases. In future, it will also be necessary to consider the algorithmized composition of versions and planning, i. e. the introduction of computerized methods in criminal investigation.